

*Lányi Gábor*¹

VICTOR JÁNOS (1888–1954)
A „TOLMÁCS”

ABSTRACT

János Victor (1888-1954) The Interpreter

János Victor was one of the most influential pastoral figures in the history of the Reformed Church in Hungary in the 20th century. There was hardly any area of church ministry in which he did not leave his mark, be it in home or foreign missions, youth associations, the church press, church planting, theological research, translation, text publishing, theological education, the ecumenical movement or, at the end of his life, church government. János Victor's varied life's work left its mark not only on the ecclesiastical reality between the two world wars, but also on the spiritual awakening and interconfessional (today we would say ecumenical) aspirations of the early 20th century and the political and social transitions after the Second World War.

Our study examines the dilemma of Victor's role in church politics during the post-war communist establishment. The paper then provides an overview of Victor's life, theological training and activities, presenting him as an 'interpreter'. By interpreter we refer to Victor's literal interpreting and translating activities, but also to his work as an "interpreter of the Word of God", his ministry as an evangelist, missionary, church planter and leader.

Keywords: János Victor (1888-1954), professor at the Reformed Theological Academy of Budapest, home mission, Calvinism, 20th century history of the Reformed Church in Hungary, Bishop Albert Bereczky

1 Lányi Gábor János (Phd, Dr. habil), református teológus-lelkész, egyháztörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem Hit Tudományi Kar Egyháztörténeti Tanszékének habilitált egyetemi docense. lanyi.gabor@kre.hu

I.

Kétség nem férhet hozzá, hogy az 1888 és 1954 között élt Victor János a 20. századi magyar református egyháztörténet egyik legmeghatározóbb lelkipásztori egyénisége volt. Szinte nem volt olyan területe az egyházi szolgálatnak, ahol ne tette volna le névjegyét, legyen az a bel- vagy a külmisszió, az ifjúsági egyesületek, az egyházi sajtó, a gyülekezetszervezés, templomépítés, intézményalapítás, tudományos teológiai kutatás, fordítás, szövegkiadás, teológiai oktatási tevékenység, ökumenikus mozgalmiság, vagy életének végén az egyházkormányzati szerepvállalás.

Victor János tevékenysége, életének változatos szolgálati területein nemcsak a két világháború közti egyházi valóságra, hanem már a 20. század legelejének belmissziói és interkonfesszionalista (ma inkább úgy mondanánk ökumenikus) törekvéseire, majd a második világháború utáni átmenetekkel terhes időszakra is rányomta bélyegét. Sőt, ha egyes műveinek újrakiadását és a rá, illetve műveire a református sajtóban napjainkban is megjelenő hivatkozásokat nézzük, akkor esetében egy kimagasló hatástörténeti utóélettel is számolhatunk.²

Victor halálakor, Nagy Barna és Török István teológiai professzorok mindketten úgy nyilatkoztak, hogy a jövő református egyházában, akár még száz év múlva is elkerülhetetlen lesz, hogy foglalkozzanak Victor teológiai örökségével, sőt annak önálló kutatóhelyei, kutatócsoportjai kellene majd legyenek.³ Nyilván ez a megállapítás felfesti az elhangzásakor fennálló egyházpolitikai status quo-t, de mégis igaz, hogy a Victor-i életmű összegzése, bemutatása le tudna kötni egy kutatócsoportot is. Az életmű rövid bemutatása sem könnyű, méltatása azonban még nehezebb: Victor János második világháború utáni tevékenységének értékelése ugyanis egyháztörténet-írásunk egyik dilemmatikus pontja.

A tanulmány szerzője Bereczky Alberttel kapcsolatos kutatása révén került Victor életművével közelebbi kapcsolatba, főképpen azért, mert Bereczky személyiségének, motivációinak, egyházi és közéleti mozgásainak teljesebb megértése lehetetlen Victor János vizsgálata nélkül. Bereczky és Victor rendkívül szoros és sokágú kapcsolatban álltak egymással. Bereczky még mint pápai középiskolás, a nála csak öt évvel idősebb, akkor a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEK-DSz) titkáráként szolgáló Victortól kapta első impulzusait hitre jutásához: „Először életemben ért, mint egy villanyütés a Jézus Krisztus személyiségének ereje. Úgy beszélt a fiatal teológus diákszövetséges titkár Jézus Krisztusról, hogy utána azt mondtam: akiről ez a fiatal ember beszélt, arról mi eddig nem hallottunk semmit.”⁴

2 Pl. NAGY Károly Zsolt: Egységkétség, *Reformátusok Lapja* 63(10/2019), 21.; SZÓNYI György: Victor János Kincsestára, *Reformátusok Lapja* 32(26/1988), 6.; DENKE Gergely: Egy csendes jubileum, *Reformátusok Lapja* 26(2/1982).

3 NAGY Barna: Dr. Victor János, a teológus. Emlékezés a Budapesti Református Teológiai Akadémia 1954 október 10-i ünnepélyén, *Református Egyház* 6(22/1954), 3.

4 BEREZKY Albert: Gyülekezetekben él az egyház. Részlet egy meg nem írt önéletrajzból, *Református Egyház* 17(1965), 14–17, 15.; Szintén megemlékezik erről az élményéről: Uő.: Két nagy

Innentől kezdve Bereczky és Victor kapcsolatban maradtak,⁵ együtt munkálkodtak az első világháború utáni református egyház útkeresési mozgalmában, sőt rokonok, nászok is lettek – Bereczky legidősebb, Piroska nevű lánya ment hozzá Victor szintén János nevű fiához.⁶ A köztük lévő öt év korkülönbség dacára Bereczky számára Victor nem idősebb testvérként, hanem egyfajta lelki atyaként funkcionált. Bereczky mondta a temetési beszédet is felette, ebben is visszaulva első, meghatározó találkozásukra: „Tizennyolc éves koromban hallottam őt először – ő se volt sokkal több – s azóta mindig úgy láttam Jézust, ahogy ő egyszerű és megrendítő szavakkal leírta: hogyan lépett ki a Gecsemáné fái közül – hogyan mondta a poroszlóknak: »Én vagyok!«”⁷

A második világháború után Victor szerepet kapott abban az egyházi közéleti polarizációban, amely előkészítette Ravasz László püspök nyugdíjba késztetését, Bereczky püspökké választását. Victor 1948. április 1-én Bereczkyvel személyesen kereste fel Ravaszt – elmondásuk szerint, hogy a harsányabb világi akciónak elébe vágjanak – de végeredményben azzal a céllal, hogy a püspök utódlásáról egyeztessenek.⁸ Egyfajta kampányfogásként Victor János küldte szét a dunamelléki gyülekezetekben Ravasz 1948. április 30-i levelét Bereczkyhez, amelyben őt jelölte meg mint utódját,⁹ és Bereczky válaszelevelét, amelyben látszólag vonakodva, de elfogadta ezt.¹⁰ Victor szerepét, személyének szimbolikus jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy a szokásjoggal szembe menve nem egy másik egyház-

misszionáriusunk: Emlékezés Victor Jánosról és Mott Jánosról, in: Bereczky Albert (szerk.): *Hitben való engedelmesség*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1961, 309.

- 5 Levelezésüknek csak a Victor hagyatékban található fele hozzáférhető a kutatás számára (Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára C/99) és csak mintegy negyven levelet tartalmaz a legkülönbélebb témákban és időszakokban. Ennek ellenére is megfigyelhető bennük kapcsolatuk fokozatos elmélyülése (bár némely ügyekben ideiglenes eltávolodásuk is), amit a megszólítások, aláírások is kifejeznek: pl. 1915: „Kedves Főtitkár Úr!”; 1917: „Kedves Barátom!”; 1920: „Kedves Jani!” – „Szívből üdvözl, Bereczky”; 1922-től: „Kedves Janim!”, „Szerető barátod/szeretettel ölel, Bercid.”
- 6 Ifj. Victor János (1916–1962) Victor János elsőszülött fia volt, Budapesten végezte teológiai tanulmányait. Később a lelkészi pályát elhagyva irodalmár, műfordító lett. A Magyar Rádió irodalmi osztályán, majd 1956-tól haláláig a *Nagyvilág* című folyóirat szerkesztőségében dolgozott.
- 7 BERECKY Albert: Victor János temetése, in: Bereczky Albert (szerk.): *Hitben való engedelmesség*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1961, 68.
- 8 A lemondatás folyamatát lásd: LÁNYI Gábor: „Inkább okos voltam, mint erős” Ravasz László lemondatásának körülményei (1948), in: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.), *Ravasz 100*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – Kálvin Kiadó – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2023, 49–52.
- 9 „Mindent felmérve, mindent megfontolva, nemcsak az emberi értelem erővel, hanem Isten előtti tusakodásban, arra a meggyőződésre jutottam, hogy Neked kell átvenned az én szolgálatomat.” közli NAGY Endre: A Budapest-Pozsonyi úti „Hálaadás” templomának lelkésze Bereczky Albert mint egyházkormányzó, *Confessio* 15(4/1991), 105–121, 112.
- 10 „(...) akármint mér is reám Isten kegyelmes vagy ítéletes akarata, van legalább egy ember az egyházkerületben, – s ki jelenthetne ebben a vonatkozásban többet, mint éppen a Te személyed, – ki a lelkem mélyéig ismer és aki tudja, milyen teljes igyekvéssel akartam elhárítani magamtól ezt a terhet. (...) Döntésre kellett jutnom, s ez a döntés nem lehet más, mint az a nagyon alázatos

kerület püspöke, hanem ő végezte el Bereczky „püspökké szentelését” a Kálvin téren.¹¹ Persze feltehetjük a kérdést, hogy az akkori református püspökök közül ugyan ki is végezte, végezhetne volna ezt el? A nyugdíjba kényszerített Ravasz, az egy év múlva hasonló politikai nyomásra eltávolított Révész Imre (1889–1967), vagy a szintén rendszeridegen Enyedy Andor (1888–1966)?¹²

Victor lett Bereczky mellett az egyházkerület főjegyzője, azaz püspökhelyettese,¹³ abban az 1948 és 1954 közötti időszakban, amelyben a református egyházi élet rohamos és oktrojált szűkülésen ment keresztül, amelynek mérföldkövei az egyházi iskolák államosítása, a missziói szervezetek, az egyházi sajtó megszüntetése (*Az Út* mellett megmaradó másik egyházi folyóirat a *Református Egyház* főszerkesztője maga Victor János lett), az egyház közszolgálati tevékenységének, közéleti szerepvállalásának a közel nullára redukálása. Szabó Imre, belső-budapesti esperes 1951-es száműzetésétől Fekete Sándor kinevezéséig Victor mint helyettes esperes látta el a belső-budapesti egyházmegye vezetői feladatait.¹⁴ Victor tehát tevékeny részt vállalt a Bereczky-féle egyházkormányzat mindennapjaiban, de főképpen az új református egyházi, sőt állami berendezkedés teológiai hátterének – a keskeny út teológiájának¹⁵ – kidolgozásában is.¹⁶ Előadásaival, cikkeivel támo-

válasz leveledre, hogy ha Isten is úgy mutatja meg akaratát, ahogyan Te helyesnek látod, a nehéz szolgálat elől nem térhetek ki (...)” közli Nagy: *Bereczky*, 113.

- 11 „Victor János mondja a felszentelési beszédet. Sokak előtt furcsának tűnt fel, hogy ez alkalommal nem püspök végzi a felszentelést. Holott — ha jól emlékezem — csak az utóbbi huszonöt év óta jött divatba a püspöki rendszernek az a csálhatatlan ismertetőjele, hogy az egyik püspök szenteli föl a másikat. Püspököt az egyházkerület szenteli fel és iktatja be. Régi szokás szerint tehát az egyházkerület valamelyik esperese, vagy tanácsbírája végzi el a szolgálatot. Régi-régi barátság fűzi kerületünk és egész egyházunk »bölcs emberét« Bereczky Alberthez. Majdnem húsz évvel ezelőtt ugyancsak ő iktatta be új püspökünket az akkor még Tujai utcai egyháznak nevezett Pozsonyi-úti gyülekezetbe. Ugyanaz az ige szólt most is Victor Jánosajkáról, mint akkor: »Annak növekednie kell, nekem pedig alább szállanom«. Ez a legfőbb törvény, a mi anyaszentegyházunk életében — mondotta Victor János.» N.N.: Régi szolga — új szolgálat. Beszámoló Bereczky püspök beiktatásáról, *Az Út* 1(1948/13), 2–3.
- 12 Györy Elemér (1891–1978) dunántúli református püspök mutatott annyi idomulási készséget, hogy egyedülként maradt meg püspöki pozíciójában, a kommunista berendezkedés után is. Ugyanakkor tekintélyben, elismertségben elmaradt a többi egyházkerületi vezető mögött — talán éppen az előbbieket miatt is.
- 13 N.N.: Victor János dunamelléki egyházkerületi főjegyző, *Az Út* 2(27/1949), 2.
- 14 N.N.: A belső budapesti esperes lemondása, *Az Út* 5(4/1952), 2.; BOTTYÁN János — SZAMOSKÖZI István: A budapesti gyülekezetek közös ünnepe, *Az Út* 5(8/1952), 3.
- 15 Victornak a keskeny út, majd főképpen a szolgálat teológiájának kialakulására gyakorolt hatásához lásd: BOGÁRDI SZABÓ István: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*, doktori értekezés, Debrecen, 1994, 54–66.; Victor rövid és tanulságos összefoglalója az 1945 utáni magyar református teológiai tudományosság változásáról és szerepéről: VICTOR János: Református teológia a felszabadulás után, in: Fekete Sándor — Finta István — Kádár Imre (szerk.): *A magyar protestantizmus öt éve 1945–1950*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1950, 29–36.
- 16 „Egyrészt a korszakkal foglalkozó hivatalos egyházi és marxista írások a szolgáló egyház teológiája megalapozójának, pontosabban előfutárának, Bereczky Albertet és Péter Jánost tartják, kiteljesítőjének pedig Bartha Tibort. A történeti visszatekintésekben tehát látszólag nem sok

gatta a téészesítést, kollektivizálást,¹⁷ segítette a missziói szervezeteket, a laikus egyházi szolgálattevők egyházkormányzati kontroll alá helyező „Testvéri Izenet” püspöki körlevél elfogadását.¹⁸

Nagy Barna Victorról közvetlenül halála után így írt, persze mindenképpen az aktuális elvárásokat is szem előtt tartva:

„[Victor] Nagy bizalommal fordult népünk új társadalmi, gazdasági és állami rendje felé, s ennek problémáival kapcsolatban nem annyira a prófétaí kritikát, mint inkább az egyház múltbeli mulasztásainak bűnbánatos felismerését és az új keretek közti jó szolgálatok lehetőségeit kereste, – ezeket igyekezett engedelmess, Istenben bízó hittel felmutatni.”¹⁹

Számunkra már egészen más felhangokkal hangzanak ezek a szavak, mint a kortársak számára:

„Jól kell tudnunk, hogy a jövőben nem nélkülözhetjük a Victor János szellemi hagyatékával való tanulékony teológiai párbeszédet ezekben a vonatkozásokban sem. Nagyon tévedne, aki csak a korábbi Victor Jánostól akarna tanulni, de élete utolsó szakaszának nagy tanulságaiból már nem. De természetesen: nem kevésbé tévedne az is, aki csak a könnyen keze ügyébe eső aktualitásokat keresné nála, figyelmen kívül hagyva a korábbi írásaiból és munkásságából ki-sugárzó tanításokat.”²⁰

---

szerep jut Victor Jánosnak, annak ellenére sem, hogy a »kívülről befelé is munkálkodó kegyelem« tézise, mint teologumenon végig első helyen áll a szolgáló egyház teológiájának hivatkozási rendszerében” – állapítja meg Bogárdi Szabó: *Egyházvezetés*, 56. Szintén érdemes ide idézni a szóban forgó Victor tanulmány [VICTOR JÁNOS: A „kívülről befelé” is munkálkodó kegyelem, *Református Egyház* 4(4/1952), 1–3.] néhány szemléletes elemét: „Igenis van ilyen kívülről befelé ható erkölcsi emberformálás. Ha az, amit erről a marxizmus tanít, idegen újdonságként hat ránk, akkor rosszul vizsgáztunk az Igének csakúgy, mint az élet valóságának az ismeretéből (nem is két külön tantárgy ez, hanem egy és ugyanaz!) és az a dolgunk, hogy tanulékonyan figyeljünk arra, amit eddig elmulasztottunk megtanulni, nem pedig az, hogy vitába szálljunk. Aki nem tud hálás szívvel igazat adni annak a reménységnek, hogy a kialakuló szocialista berendezkedés erkölcsileg is felmérhetetlen emelő hatással lesz az emberi életre, az hálátlanul megfélekedzik arról, mennyit köszönhetett az emberi élet általános erkölcsi tekintetben már a múltban is a társadalmi haladásnak.”; „Ennek megfelelően reményteljesen és hálásan lehetne méltatni: milyen nagy erkölcsi nyereségeket rejt magában a szocializmus; a kapitalizmus mocsarainak a lecsapolásával milyen benne jól tenyésztő bűnök válnak majd egyre életképtelenebbekké. Mivel messze vinne ezzel a kérdéssel most foglalkoznunk, röviden foglaljunk mindent össze abban, hogy a kiépülő új szocialista világ – valóban kívülről befelé haladva – nem ismert mértékben közösségi gondolkozásmódot és lelkiületet fog teremteni és fejleszteni. És ez sokkal több, mint egy a sok erkölcsi követelmény között. Ez, azt mondhatjuk, valamennyinek az összfogalata, mint ahogy a keresztyén élet sajátos síkján is, ahol már többről is szó van, mint erkölcsiségről, mindent magábfoglaló követelmény (és egyben ajándék is) a »közösségben«, »koinóniában« való élet.”

17 Nagy: *Egységkérés*, 21.

18 Legszemléletesebben: VICTOR JÁNOS: Egyházunk Isten egyháza, *Az Út* 4(27/1951), 1.

19 Nagy: *Dr. Victor János*, 10.; lásd pl. N.N.: Áldjad én lelkem az Urat! Victor János igehirdetése a köztársaság kikiáltásának hároméves fordulóján, *Az Út* 2(6/1949), 1.

20 Nagy: *Dr. Victor János*, 10.

Nagy Barna szerint ez a Victor ugyanaz a Victor. „Tévednénk” – nem lenne helyénvaló a méltatásunk, hiányos lenne a Victor-képünk – ha „élete utolsó szakaszának nagy tanulságait figyelmen kívül hagynánk”. „De természetesen” – figyelmeztet Nagy Barna, és én magam ebbe valami olyasmit is beleérzek, hogy ő is szeretett volna cezúrá²¹ vonni a háború előtti és utáni Victor-i aktivitás között – az is tévedés lenne, ha valaki pusztán csak az „aktualitások”, a korai ’50-es évek Victor-i megnyilatkozásaiból akarna róla képet felvázolni.

Victor Jánosra tehát ugyanannak a dilemmának az árnyéka vetül mint korszakának más, az egyházkormányzatban vezető szerepet kapó lelkészeire: főképpen Bereczkyre, de akár Farkas Józsefre, később, ’56 után Muraközy Gyulára. Milyen motivációk mentén vettek részt olyan egyházkormányzati lépések meghozatalában, amelyeket csak nagyon szemellenzősen lehetett az egyház érdekében tett lépéseként beállítani? Hiúság, egyéni karriercélok? A korábbi hátratételek, mellőzöttség miatti elégtétel érzete: „végre eljött a mi időnk!” (Victor Jánosnak Sebestyén Jenő miatt ott kellett hagynia a pesti teológiát 1932-ben, 1949-ben Sebestyén nyugdíjazása után vette át Sebestyén tanszékét)²²; pusztán anyagi okok (Kiss Roland főgondnoknak is szemet szúrt, hogy Bereczky Victoréknak nagyon drágán újította fel a teológiai akadémiai szolgálati lakását); félelem, a hatalomtól való zsarolhatóság tudata, „ha nem én, akkor más ügyis elvégzi” vigasztalása; a „még ha kevés is, de legalább van valami ráhatásom az eseményekre” megokolása; az „amíg pozícióban vagyok, addig segíthetek másoknak, enyhíthetem az ütéseket” Nagy Endre-i²³ apológiája; esetleg egyfajta az eljövendő új társadalmi rendbe vetett naiv, idealista – nincs jobb szó rá – „hit” ami éppen ezért őszinteséget és hiteles-

21 Bogárdi Szabó István nem csak szeretete volna, hanem ha óvatosan is, de meg is húzza a választóvonalat: „Mindezek fényében azt az óvatos állítást is megkockáztathatjuk, hogy Victor teológiai gondolkodói útja a negyvenes évek végén lezárult, s abban 1948 után egy új szakasz kezdődött, amely azonban töredékes és kísérleti jellegű maradt. Már csak ennél fogva is rendkívül elgondolkodtat, hogy hivatkozástörténeti szempontból voltaképpen csak a most vizsgálandó 1952-es tanulmányának [VICTOR János: A „kívülről befelé” is munkálkodó kegyelem, *Református Egyház* 4(4/1952), 1–3.] lett jelentősége, s nem korábbi szép számú ekklézológiai írásának. Bogárdi Szabó: *Egyházvezetés*, 57.

22 N.N.: Mi újság a budapesti Teológián, *Az Út* 2(16/1949), 5; Victor újbóli beiktatása a teológiai tanári tisztségbe ugyanazon az 1949. április 6-i egyházkerületi közgyűlésen történt meg, amelyen Kiss Rolandé a főgondnokkiba. Beszédes megjegyzések a cikkből: „Gyülekezetét is váratlanul éri, hogy ilyen hirtelenül kellett döntenie pásztorának s az alázatosan arra megy, amerre Isten viszi.”; illetve: „Sebestyén Jenőről, Victor János elődjéről meleg elismeréssel emlékezett meg a közgyűlés. Sebestyén Jenő történelmi küldetést töltött be. A hősiesség ragaszkodás elveihez és eszméihez, nem múlt el hatástalanul egyháza és tanítványai életében. Szeretettel elbúcsúznak Sebestyén Jenőtől és kívánunk neki további termékeny munkás életet. Szeretettel köszöntjük Victor Jánost és kívánjuk az egész tanári kar újult kedvű tanítószolgálatát Victor János szellemi vezetésével a Szentlélek Isten iránti engedelmisségben.” MORVAY István: Victor János újból katedrán, *Az Út* 2(15/1949), 3.

23 Utalva itt Bereczky vejének, Nagy Endrének a rendszerváltás után szabad utat kapott Bereczky-kritikákra megfogalmazott védekezésére: közli Nagy: *A Budapest-Pozsonyi úti...*, 105–121

séget sugároz, sokakat megnyer magának. Egyik sem, mindegyik, vagy ezeknek a különböző ügyekben megnyilvánuló legkülönbözőbb összjátéka?

Ez egy rendkívül sok tényező kérdésfelvetés, amelyre – véleményem szerint – egyértelmű, hiteles, minden igényt kielégítő válasz nem adható. A kérdésfelvetés azonban továbbvisz egy további, sokkal teoretikusabb jellegű kérdéshez, mégpedig, hogy semmissé tesz-e egy nagy teológusi életművet egy, az életmű egy pontján elkövetett hiba, mulasztás, félreértékelés, netalán elesettsé, bűn? Talán a témámhoz képest túl nagyívű kérdésfeltevással élve: megérdemli-e bármely teológus, hogy életművének egy megkérdőjelezhető eleme miatt az egész életművére kimondják a kárhoztató ítéletet? Semmissé teszi-e a tertullianusi életművet, hogy az afrikai egyház-anya élete végén a montanista szekta tagja lett? Annulálja-e Kálvinét Servet máglyája? Lutherét, hogy felhatalmazást adott a német parasztháború véres leverésére? Ravasz Lászlót, hogy megszavazta az első két zsidótörvényt? És még sorolhatnánk.

Véleményem szerint nem, de ugyanakkor az is hangsúlyeltolódás lenne, ha az életműveknek, és így Victor életművének is csak az ellentmondásoktól teljes mértékben mentes elemeivel számolnánk. A hibákat, talajvesztéseket, hangsúlyeltolódásokat elbogatellizálnánk, és csak azt hoznánk elő belőle, ami – ahogy ma szoktuk mondani – „jól öregedett.”²⁴ Érdemes hát megfogadni Nagy Barna figyelmeztetését: nincs két Victor János; ugyanakkor ne legyünk abban se szemérmesek, hogy ha az ő életében volt is olyan, amivel mi már nemhogy nem azonosulni, hanem csak szembehelyezkedni tudunk, attól még volt az életművében megannyi más, ami kincs, ami figyelmet érdemel, ami megfogadható.

II.

Amint az a bevezetőben is elhangzott, a victori életmű rövidebb ismertetése is meghaladná ennek a tanulmánynak a kereteit. Ezért csak egy olyan sajátsgot szeretnék belőle kiemelni, amely mentén Victorról egy vázlatos, de átfogó kép adható – és ez pedig az, hogy Victor János tolmács volt.

Tolmács volt, mégpedig először is a szó leghétköznapibb értelmében. Kiváló nyelvérzékkel rendelkezett. Kora ifjúságától fogva jól beszélt, írt és értett angolul

24 Az alábbi részlet például nem öregedett jól: „... a kapitalizmus előbb vagy utóbb, és ez az »utóbb« már alaposan el is következett az idők rendjén, óhatatlanul pusztító imperialista háborúk kirobanásához vezet. Ezzel együtt jár a népek egymásiránti gyűlölködésének az ébrentartása, mint amely nélkülözhetetlen pszichikai erőforrás háború esetén. Az ellenpróbáját ennek gyakorlatilag megtaláljuk a másik nagy marxista vezérszemlének, Sztálinnak a működésében, akinek tanítása és irányítása alatt nemcsak a Szovjetunió körén belül élő sokféle nép élvezheti az egymás mellett való békeséges virágzás lehetőségét, amelyből eltűnt már az egymás elleni küzdelem szükségessége, hanem az egész világ minden népének javára szárnyra kelt egy olyan békemozgalom, amely hathatósan leleplezi, megerőtleníti és leküzdi a népeket egymással szembe fordító erőket, a számítókat és rosszhiszeműeket csakúgy, mint az ilyenek által elvakultan vezetett jóhiszeműeket.” Victor: *A „kívülről befelé”*, 1–3.

és németül; emellé aztán olvasási szinten odakerült a görög, a héber és a latin is (pl. a napi igét mindennap görögül, minden segédlet nélkül olvasta²⁵). Családi meghatározottsága mellett (hiszen nagyapja, Victor Bernát a Brit- és Külföldi Bibliatársulat magyarországi vezetője, édesapja, id. Victor János pedig a Skót Misszió, és azon belül is a vasárnapi iskolai mozgalom vezető személyisége volt²⁶), nyelvi képességei hozták az akkor még teológushallgató Victor Jánost korán kapcsolatba a belmisszióval, annak meghatározó hazai és külföldi vezetőivel, először (1906-tól) a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE), majd (1910-től) a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSz) égisze alatt.²⁷

A még csak 21 éves Victor, John Mott (1865–1955) 1909-es magyarországi útján, az amerikai metodista ébresztő hatású igehirdetőnek, a Keresztyén Diákok Világszövetsége elnökének tolmácsolását látta el.²⁸ Ravasz László személyes megtérésének egyik indítójaként jelöli meg Mottot, akit ő is Victor tolmácsolásában hallott először Kolozsváron:

„1909-ben Kálvin tanulmányok rendítettek meg s azután Mott János személyes hatása. Az ő hatására kerültem bele egy fiatal emberekből álló társaságba, a keresztyén diákszövetség budapesti vezérkarába, amelynek akkor Victor János volt a vezetője. Felelősséget vállaltam az orbói diákkonferenciákért, szolgáltam más diákkonferenciákon, láttam és éreztem a Szentlélek megragadó és átalakító munkálkodását másokon és magamon. Megtettem a döntést és vállaltam következményeit magamra, családomra, egyházi helyzetemre.”²⁹

Mindenképpen érdekes, hogy a 20. századi református egyház két meghatározó jelentőségű püspöke, Ravasz és Bereczky személyes Istenre találásánál, megtérésénél is szerepet kapott Victor.

Többen (például Deme László³⁰ vagy Patay Pál³¹), akik hallották Victort tolmácsolni és az eredeti szöveget is értették, megjegyezték, hogy bár nem mondhatnánk

25 Nagy: *Dr. Victor János*, 5.

26 A Victor család részletes bemutatását lásd: OSZTOVITSNÉ BERECKZY Noémi: Victor család, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. kötet, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 721–736.

27 1906–1907-ben, Forgács Gyula péceli lelkipásztor ajánlására a KIE titkára volt, 1912-ben a MEKDSz főtíkárává választották. Deme László: Victor János és a Diákszövetség, *Református Egyház* 6(22/1954), 13.

28 Arról, hogy neve milyen mértékben kapcsolódott egybe Mottéval, illetve, hogy sokan egyszerre ismerték meg mindkettőjüket és a fejükben mintegy egybe is kapcsolódott a nagy nemzetközi igehirdető és magyar tolmácsa tanúskodik Bereczky Albert kettős emlékbeszéde róluk: BERECKZY Albert: Emlékezés Victor Jánosra és Mott Jánosra. Részletek Bereczky Albert püspök elnöki megnyitó beszédéből az Ökumenikus Tanács február 25-i ülésén, *Az Út* 8(11/1955), 1.

29 RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 112–113.

30 Deme: *Victor János*, 13.

31 Bilkei Pap István református lelkész, pesti teológiai tanár tovább ment ennél: „Te, ez a Victor Jani nem fordította, hanem úgy tolmácsolta, úgy megfésülte a beszédet, olyan tömören adta vissza, hogy ha ezt visszafordítanák angolra, nem ismerne rá a derék elder [presbiter], vagy ha

azt, hogy Victor mást fordított volna, mint amit hallott, vagy hogy megmásította a tolmácsolt üzenetet, de mégis azt magán, lelkesedésén átszűrve olyan belső erővel, lelki tartalommal, hitelességgel látta el, amely fontos szerepet töltött be a tolmácsolt szöveg célba juttatásában, befogadásában. Deme László (1889–1948) így emlékezett vissza rá: „Az atlétatermetű Mott János megragadó erővel mondja el bizonyágtételét és mellette a kis Victor János, akinek szájából azonban a pompás magyar nyelvre átültetett szöveg úgy hangzik, mint saját belső emberének vallomása.”³² Mindenképpen nagyon szuggesztív személyiség lehetett, Nagy Barna jellemzésében: „Vele való beszélgetésekben külső megjelenéséből mindig a szeme, a pillantása ragadott meg: ez a mélyreható, erős, meleg, acélos villanás. Ha a szem a lélek tükre: az ő pillantásán nemcsak egy rendkívüli intellektus sugara sütött át, hanem az Ige izzó acél-tükrébe naponként belenéző léleké. Teológusi személyiségének bizonyára itt van a legbensőbb titka: az Isten Igéjével való szüntelen, bensőséges párbeszéd.”³³

Tolmács volt olyan értelemben is, hogy műfordításokat alkotott. Az 1920-as években hamar országos nevet szerzett magának az amerikai modernista baptista-presbiteriánus prédikátor, Harry Emerson Fosdick (1878–1969) válogatott műveinek fordításával,³⁴ de később Kálvin 1536-os „Kis Institutio”-ját olyan műgonddal fordította le, hogy arról Nagy Barna édesapja, Nagy Béla sárospataki teológiai tanár mondta, hogy „olyan, mintha Kálvin ma írta volna magyarul!”³⁵

Mert tolmács volt a szó átvitt értelmében is: kiemelt fontosságúnak tartotta, hogy Isten igéjét érthető, tiszta és egyértelmű módon tolmácsolja mindenki számára. Rendkívül aktív és nagyhatású igehirdető volt: már fiatal teológus kora óta rendszeresen prédikált anyagyülekezetében, a Skót Misszióban, majd pedig a diákszövetség misszionáriusaként, titkáraként. Budai Gergely (1889–1974), későbbi teológiai tanár, teológushallgatóként „Jani” kollégiumi szobatársa így írta le missziói lelkületét, és utal arra is, hogy már ilyen fiatalon meghatározó benyomást keltett a két világháború közti lelkésznevezetésekre:

„Ezt a munkát csak egy Victor János-szabású diák végezhetné igazán sikerrel és nem ifjú diáknak maszkirozott öregurak, mint arra később volt példa. Jani [mivel édesapja is János volt, ezért megkülönböztetésükre a kortársak ezt a becenevet használták rá] nem ismerte és nem gyakorolta a propagandát, de rajta keresztül úgy áradt az evangéliom (sic!) vonzó ereje, hogy a diákszövetség akkor élte igazán hőskorát és vezette az Úrhoz azt a sok-sok teológiai és egyetemi hallgatót, aki később is, ma is az egyháznak hívó, aktív és építő erőssége. Hogy milyen

elhinné, hogy így mondta el, megmutathatná otthon lelkipásztorának is.” Idézi PATAY Pál: Emlékezés Victor Jánosra, az emberre, *Az Út* 9(31/1956), 1.

32 Deme: *Victor János*, 13.

33 Nagy: *Dr. Victor János*, 5.

34 A Mester jelleme, 1914.; Az imádság értelme, 1917.; A hit értelme, 1921.; A szolgálat értelme, 1929.

35 Nagy: *Dr. Victor János*, 9.

nagy áldás volt ez a diákszövetség az egyház és nemzetünk életében, arról hálás szívek nagy serege tett és tesz ma is bizonyóságot.³⁶

A diákmisszióban szerzett ismertsége, elismertsége, tehetsége és tanultsága,³⁷ hazai és nemzetközi kapcsolatrendszere arra juttatta, hogy 38 évesen a pesti teológia tanárává legyen. Innen – nem kis mértékben Sebestyén Jenővel és a történelmi kálvinizmussal való konfliktusa miatt³⁸ – jobbnak látták, hogy eltávozzon, és a Budapesti Református Egyházmege 1932. évi megalakulásakor formálódó Belső-Lipótvárosi egyházrész, későbbi nevén a Szabadság téri gyülekezet plántáló és templomépítő lelkésze lett.³⁹ Végeredményben csak nyugdíjas éveiben, 1949-ben került vissza a pesti teológiára.

Jelképes, teológiai „tolmács” voltát ennek is köszönhetette: „a missziói igeszolgálatból lépett a tanári katedrára, ment innen újra lelkipásztornak s jött vissza ismét professzornak. Ezért mint tanár is megmaradt igehirdetőnek, és mint lelkipásztor is egyik legtermékenyebb teológiai írónk maradt.”⁴⁰ Különleges képessége volt arra, de tudatosan gondot is fordított arra, hogy ne váljon „szobatudóssá”, hogy teológiai megállapításaiban gyakorlatias, egyszerű és közérthető maradjon.⁴¹ „Teologizálásainak gyakorlati, egyházi jellegéhez tartozik, hogy a legnehezebb problémákat is a lehetőségig közérthető formában, a praktikus észjárásnak megfelelően, frissen, elevenen fejtegeti. Ugyanakkor valami szent komolyság ömlik el rajta, anélkül, hogy mesterkéltten vagy hivatalból kenetes volna. Választékos és szabatos; gazdag és színes is tud lenni, de alapjában természetes, a világosságra és egyszerűségre törekvő.”⁴²

36 BUDAI Gergely: Victor János a diák, *Református Egyház* 6(22/1954), 12–13.

37 1912–1913-ban Princetonban tanult. A későbbi, történelmi kálvinista irányból őt ért támadások ismeretében még inkább érdekesebb, hogy a „Princeton Theology” teológiai irányzatának utolsó nagy alakjához, a konzervatív-kálvinista Benjamin Warfieldhez (1851–1921) írta tézisét. Teológiai magántanári dolgozatát 1925-ben „Canterbury Anselmus realizmusa (forrástanulmány a középkori filozófia történetéhez)” címmel írta meg. PAP László: Victor János, *Református Egyház* 6(14/1954), 1.

38 Az ún. belmissziói vita részletesebb ismertetéséhez lásd: LÁNYI Gábor: Sebestyén Jenő (1884–1950) és a történelmi kálvinizmus, in: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*, Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 2021, 13–32.; illetve: SZABÓ László: Sebestyén Jenő politikai nézetei és azok fogadtatása, *Mediárium* 7(3-4/2013), 14–38.

39 KARSAY Dezső: Victor János, mint gyülekezet-építő, *Református Egyház* 6(22/1954), 15–17.

40 Nagy: *Dr. Victor János*, 5.

41 Szőnyi György cikke szerint Kiss Tamásné Mikolai Ágnes készítette el Victor János bibliográfiáját 1988-ban. SZŐNYI György: Victor János kincsestára, *Reformátusok Lapja* 32(26/1988), 6.; Ez alapján adhatta Victor műveinek összesítését Bolyki János is: „Nem számítva kéziratait, köztük princetoni ösztöndíjas ideje alatt írt tanulmányait. Victor Jánosnak 71 önálló műve jelent meg könyv, traktátus vagy főiskolai jegyzet formájában. 11 nagyobb fordítást adott ki könyvalakban. 14 egyházi folyóiratban jelentek meg cikkei, 7 egyházi lapnak volt hosszabb-rövidebb ideig a szerkesztője. Ezekben, ismereteink szerint mintegy 560 cikke, tanulmánya jelent meg. Mindezek alapján egyik legtermékenyebb egyházi írónk volt.” BOLYKI János: Az időszzerű Victor János, *Confessio* 12(4/1988), 96–101, 97.

42 Nagy: *Dr. Victor János*, 9.

Szimbolikus „tolmács voltak” utolsó, de mindenképpen megemlíthető szelete az, ahogyan közvetítővé vált a különféle protestáns felekezetek között mint az interkonfesszionális-ökumenikus törekvések korai reprezentánsa.⁴³ Ez is részben családi meghatározottságából származott. Felmenői német evangélikusok voltak, édesapja és az ő lelki otthona a Skót Misszió lett, a családból Victor János volt az első gyermek, akit „reformátusnak kereszteltek”. Diákmissziói kapcsolatrendszere, tevékenysége csak megerősítette „általános keresztyénségében”, amely fontosabbnak tartotta a Krisztushoz való személyes odatartozást, mint bármilyen konfesszionális kötöttséget. Főleg ezeken a pontokon érték támadások is Sebestyén Jenő és a történelmi kálvinizmus irányából, akik úgy látták, hogy Victorék túlságosan individualisták, túl nagy szerepet hagynak az emberi döntésnek a hitre jutásban, és ezzel Istenét kisebbítik. Másrészt, hogy tevékenységük szektásodáshoz, egyház az egyházban állapothoz, majd pedig egyházszakadáshoz vezet. Az ún. „belmissziói vita” végeredményben a belmisszióknak, de magának Victoroknak is az önvizsgálatához, a református hitvallásokhoz való kapcsolat egyértelműsítéséhez és tudatosításához járult hozzá.⁴⁴

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BERECZKY Albert: Emlékezés Victor Jánosra és Mott Jánosra. Részletek Berezcky Albert püspök elnöki megnyitó beszédéből az Ökumenikus Tanács február 25-i ülésén, *Az Út* 8(11/1955), 1.
- BERECZKY Albert: Gyülekezetekben él az egyház. Részlet egy meg nem írt önéletrajzból, *Református Egyház* 17(1965), 14–17.
- BERECZKY Albert: Két nagy misszionáriusunk: Emlékezés Victor Jánosról és Mott Jánosról, in: Berezcky Albert (szerk.): *Hitben való engedelmesség*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1961.
- BERECZKY Albert: Victor János temetése, in: Berezcky Albert (szerk.): *Hitben való engedelmesség*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1961.
- BOGÁRDI SZABÓ István: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*, doktori értekezés, Debrecen, 1994.
- Bolyki János: Az időszerű Victor János, *Confessio* 12(4/1988), 96–101, 97.
- BOTTYÁN János – Szamosközi István: A budapesti gyülekezetek közös ünnepe, *Az Út* 5(8/1952), 3.
- BUDAI Gergely: Victor János a diák, *Református Egyház* 6(22/1954), 12–13.
- DEME László: Victor János és a Diákszövetség, *Református Egyház* 6(22/1954), 13.
- DENKE Gergely: Egy csendes jubileum, *Reformátusok Lapja* 26(2/1982).
- IVANYOS Lajos: Victor János ökumenikus szolgálata, *Református Egyház* 6(22/1954), 23.

43 IVANYOS Lajos: Victor János ökumenikus szolgálata, *Református Egyház* 6(22/1954), 23.

44 Ehhez lásd: SEBESTYÉN Jenő: A megtérés református szempontból I–II., *Kálvinista Szemle* 4(1923), 398, 414.; SEBESTYÉN Jenő: A modern evangelizáció értékelése, *Kálvinista Szemle* 3(1922) 339.; Victor János: *Térj magadhoz drága Sion*, Budapest, 1930.; SZABÓ László: Sebestyén Jenő és a belmissziói mozgalom (kézirat)

- KARSAY Dezső: Victor János, mint gyülekezet-építő, *Református Egyház* 6(22/1954), 15–17.
- LÁNYI Gábor: „Inkább okos voltam, mint erős” Ravasz László lemondatásának körülményei (1948), in: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.), *Ravasz 100*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület – Kálvin Kiadó – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2023, 49–52.
- LÁNYI Gábor: Sebestyén Jenő (1884-1950) és a történelmi kálvinizmus, in: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*, Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 2021, 13–32.
- MORVAY István: Victor János újból katedrán, *Az Út* 2(15/1949), 3.
- N.N.: Áldjad én lelkem az Urat! Victor János igehirdetése a köztársaság kikiáltásának hároméves fordulóján, *Az Út* 2(6/1949), 1.
- N.N.: Mi újság a budapesti Teológián, *Az Út* 2(16/1949), 5.
- N.N.: Régi szolga – új szolgálat. Beszámoló Bereczky püspök beiktatásáról, *Az Út* 1(1948/13), 2–3.
- N.N.: Victor János dunamelléki egyházkerületi főjegyző, *Az Út* 2(27/1949), 2.
- N.N.: A belső budapesti esperes lemondása, *Az Út* 5(4/1952), 2.
- NAGY Barna: Dr. Victor János, a teológus. Emlékbeszéd a Budapesti Református Teológiai Akadémia 1954 október 10-i ünnepélyén, *Református Egyház* 6(22/1954)
- NAGY Endre: A Budapest-Pozsonyi úti „Hálaadás” templomának lelkésze Bereczky Albert mint egyházkormányzó, *Confessio* 15(4/1991), 105–121.
- NAGY Károly Zsolt: Egységkétség, *Reformátusok Lapja* 63(10/2019), 21.
- OSZTOVITSNÉ BERECKZY Noémi: Victor család, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. kötet, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 721–736.
- PAP László: Victor János, *Református Egyház* 6(14/1954), 1.
- PATAY Pál: Emlékezés Victor Jánosra, az emberre, *Az Út* 9(31/1956), 1.
- RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992.
- SEBESTYÉN Jenő: A megtérés református szempontból I–II., *Kálvinista Szemle* 4(1923), 398, 414.
- SEBESTYÉN Jenő: A modern evangelizáció értékelése, *Kálvinista Szemle* 3(1922) 339.
- SZABÓ László: Sebestyén Jenő politikai nézetei és azok fogadtatása, *Mediárium* 7(3-4/2013), 14–38.
- SZÓNYI György: Victor János Kincsestára, *Reformátusok Lapja* 32(26/1988), 6.
- VICTOR János: A „kívülről befel” is munkálkodó kegyelem, *Református Egyház* 4(4/1952), 1–3.
- VICTOR János: Egyházunk Isten egyháza, *Az Út* 4(27/1951), 1.
- VICTOR János: Református teológia a felszabadulás után, in: Fekete Sándor – Finta István – Kádár Imre (szerk.): *A magyar protestantizmus öt éve 1945–1950*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1950, 29–36.
- VICTOR János: *Térj magadhoz drága Sion*, Budapest, 1930.